

Нада ТОМОВИЋ*

ЗНАЧАЈ МИСИЈЕ КЊАЗА НИКОЛЕ У ПЕТРОВГРАДУ 1908. ГОДИНЕ

Период 1904-1907. године било је вријеме економске и политичке преоријентације Црне Горе у спољној политици према Аустро-Угарској и Италији. Неуспјех Русије у рату са Јапаном и унутрашњополитичка криза изазвана револуцијом у земљи били су основни разлози који су навели црногорског књаза да направи такав спољнополитички заокрет. Сумња у моћ Русије у Црној Гори била је снажна, што је резултирало не потпуним, али знатним удаљавањем од своје традиционалне заштитнице.

Свакако, треба истаћи да је у томе великог удјела имао и преврат у Србији 1903. године. Нова радикална влада окреће се према Русији, услијед опасности од аустро-њемачке експанзије, Србија постаје стуб руске балканске политике.¹ На такву политику Црне Горе утицала је и чињеница да су се преговори о савезу са Србијом завршили неуспјехом, одбијањем српске владе да потпише црногорски предлог уговора о савезу, који је предвиђао да се постигнути уговор саопшти руском цару.²

Своје намјере о економском и политичком везивању Црне Горе с Аустро-Угарском, књаз Никола није скривао од руског посланика на Цетињу. Шчеглов је савјетовао књазу да се држи „златне средине” не изазивајући Аустрију никаквим поступцима, али ни тражећи њено пријатељство, јер је то опасно за њену самосталност.³ Сличне поруке добијене су и из Петровграда, али ни оне нијесу утицале на његову преоријентацију у спољној политици. У времену од 1905. до краја 1907. књаз Никола је три пута посје-

* Магистар историјских наука, асистент на Филозофском факултету у Никшићу.

¹ Хитрова, *Россия и Черногория*, Москва 1993, стр. 303-304.

² Радослав Распоповић, *Дипломатија Црне Горе 1711-1918*, Подгорица-Београд 1996, стр. 435.

³ Новица Ракочевић, *Црна Гора и Аустро-Угарска 1903-1914*, Титиград 1953, стр. 27.

тио Беч.⁴ Овако чести сусрети највиших политичких личности Црне Горе и Аустро-Угарске нијесу значили потпуно удаљавање од Русије, а ни руска влада није жељела да прекине традиционално пријатељске везе са Црном Гором.⁵

Иступање Аустро-Угарске с планом изградње жељезничких пруга на Балкану, у позадини када је стајала намјера о потпуном економском и политичком потчињавању цјелокупног Балкана, утицало је да се Црна Гора врати својој традиционалној политици. Израз тог новог стања у политици била је књажева посјета Петровграду (од 25. марта до 30. априла 1908).⁶ За то вријеме, три пута га је примио цар Николај II. У аудијенцији код књаза биле су највише политичке личности Русије: предсједник владе Столипин, министар иностраних дјела Извољски, министар финансија Коковцев, предсједник Думе Хомјаков, начелник генерал-штаба Палицин, генерал-ађутант Долгоруки, као и амбасадор Хусни-паша и други.⁷ Према извјештајима руског отправника послова на Цетњу, Максимова, циљ књажевог одласка у Русију био је да у разговору са званичним руским органима отклони неспоразум изазван црногорско-аустријским преговорима.⁸ Свакако, један од главних разлога његовог доласка било је питање Јадранске жељезнице, као и финансијска помоћ од Русије.⁹ Дипломатски представник Србије није искључивао могућност да се књаз том приликом жалио руском цару на Србију због афере са бомбама новембра 1907. године, бацајући сву кривицу за покушај атентата (на њега) на српски двор.¹⁰ У разговорима са руским званичним круговима, књаз се увјерио да руска влада много држи до Србије и да жели пријатељске односе између ње и Црне Горе како би могле јединствено иступати у анексионој кризи која је била на помолу.¹¹

Посјета књаза Николе Петровграду била је повод да руска влада предузме низ мјера које су имале за циљ да се утврде основни задаци руске политике према Црној Гори. Претходна искуства су говорила да пружена дипломатска и новчана помоћ повлачи за собом одговарајуће резултате од интереса за спољну политику Русије. Ради преиспитивања разлога који су

⁴ Радослав Распоповић, исто, стр. 437.

⁵ Исто, стр. 438.

⁶ Хвостов, *История дипломатии*, I и II (1871-1914), Москва 1963, стр. 304.

⁷ Р. Распоповић, нав. дјело, стр. 440.

⁸ Државни музеј Цетиње, Архивско одјељење, Приновљени рукописи (у даљем тексту ДМЦ. АО. принов. рукописи), Повјерљива депеша Максимова Извољском ф-I, Цетиње 8./21. фебруар 1908. године

⁹ ДМЦ. АО Приновљени рукописи ф-I Извољски – Штејну, С. Петесбург 5. јул 1908 №. 555.

¹⁰ Р. Распоповић, исто, стр. 440.

¹¹ Радован Јовановић, Црногорски-руски политички односи (1711-1917), Историјски записи, бр. 3.-4. 1984. стр. 45.

довели до удаљавања Црне Горе од Русије, као и ради утврђивања платформе за даљу међусобну сарадњу, прије и током књажевог боравка предузете су веома значајне политичке акције. Тако је 18/31. марта 1908. одржано савјетовање под предсједништвом предсједника владе Столипина, на основу кога је сачињена „Забилешка о црногорским стварима”. Претпостављајући да ће књаз осим жељезничког питања покренути и питање субвенција црногорској влади, руска влада је жељела да претходно заузме став према тим питањима. У том документу изнијете су не само оцјене у погледу руске политике према Црној Гори већ и основни правци њене балканске политике.¹²

Неочекивана спољнополитичка оријентација Црне Горе и књажево отворено изјашњавање против аустроугарских захтјева у жељезничком питању оцијенио је да то расположење треба употријевити за успостављање чвршћих односа са Црном Гором. У вези са тим предложене су сљедеће мјере:

1. не инсистирати да руска мисија на Цетињу контролише трошење супсиције одобрене црногорској влади по рачуну Министарства иностраних дјела;

2. сачувати ранију праксу да се наведена субвенција издаје годишње на основу посебних извјештаја о томе црногорском књазу од стране царске владе;

3. по постојећем плану ликвидирати дугове црногорске владе Руској државној благајни у износу од милион рубаља путем годишњег износа од 80.000 рубаља, што треба завршити 1. јануара 1910. Послије тога рока 80.000 рубаља коришћених за гашење дуга у потпуности би одлазило црногорском књазу. Из политичких разлога изнијетих на савјетовању оцијењено је пожељним да се поменути рок отплате субвенције не чека, већ да исплата наведених 80.000 рубаља књазу отпочне с 1. јануаром 1908. Таква мјера поклопила би се с књажевом посјетом и имала би посебан значај за спољну политику Црне Горе, нарочито у веома важном периоду „еволуције” руске политике према балканским државама.

Ставови који су утврђени на савјетовању, а који су изражавали ставове руске политике према Црној Гори, били су у виду службене забилешке достављени цару Николају II. Он је тај документ одобрио.

Приликом посјете књаза Николе Петрограду, одржано је још једно савјетовање посвећено односу руске владе према Црној Гори.¹³ Ово тзв. „посебно савјетовање о црногорским пословима” одржано је 2-15. априла 1908. године. Предсједавао је предсједник Министарства савјета Столипин, а од осталих истакнутих личности ту су још били министар финансија Коквцев, војни министар Редигер, начелник Генералштаба Палицин, министар иностраних дјела Извољски, државни секретар Харитонов, помоћник

¹² Р. Распоповић, исто, стр. 441.

¹³ Исто, стр. 442-444.

министра иностраних дјела Чариков, руски отправник послова Максимов и војни агент у Црној Гори Потапов.

На основу реферата министра иностраних дјела, руски кабинет је одредио начела о даљој политици према Црној Гори. Извољски је указао на традиционално добре односе Црне Горе и Русије, али да ти односи нијесу у посљедње вријеме задовољавајући. Оцијењено је да су они једним дијелом зависили од политичке и економске зависности Црне Горе од Аустро-Угарске и Италије. Иступање аустро-угарског министра иностарних послова са опширним пројектом изградње железничких пруга одразило се и на Црну Гору. Књаз је дао енергичан отпор намјерама сусједне Монархије. Књажев пут у Петроград, по мишљењу Извољског, у непосредној је вези са политичком кризом коју је Црна Гора преживјела. Захтјеви које је изложио црногорски књаз односили су се на питање изградње железничких пруга, војне потребе као и његове личне потребе. Што се тиче оног посљедњег, књаз се жалио на новчане тешкоће, дугове, одсуство средстава за подизање личног угледа.

Прво питање, због своје сложености и техничког карактера, оцијењено је, не може се ријешити на савјетовању. Друга два питања узета су у разматрање, јер се Русија руководила начелом какву стратегијску и политичку корист може извући од Црне Горе. Руски министар иностраних послова није се одрицао традиционалних руско-црногорских веза, али је нагласио да треба имати у виду да је Црна Гора изложена опасности од сусједне Метихије, од њеног енергичног кретања према југу. Интересантно је његово схватање улоге коју би Црна Гора могла имати у спречавању остварења аустријских планова на Балкану. Са стратегијске тачке гледишта, Црна Гора је имала посебан значај, јер је црногорска војска увијек „могла везати извјестан дио аустријске војске”. Сви ти разлози навели су руског министра иностраних дјела да закључи да Црну Гору треба помоћи. Сматрао је, такође, да се не смије занемарити ни облик у коме ће се та помоћ исказивати, јер од тога често зависе резултати. Ипак, у свему томе тражио је мудрост и обазривост, јер су се „у историји руске спољње политике, у том погледу неријетко чиниле озбиљне грешке, а максимум улога доносио је минимум користи”.¹⁴

Предсједник Министарског савјета, изјавио је да је имао прилику да разговара са књазом Николом. Нагласио је књажеву изјаву да у Русији имају погрешну слику о Црној Гори; „Црна Гора је одана Русији а књаз је руски војник на Балкану”. Црној Гори је, по оцјени Столипина, прије свега потребна војна помоћ. Ако добије ту помоћ, она може организовати један корпус, који ће у сваком тренутку бити способан да се крене гдје каже цар.

¹⁴ Записник са посебног савјетовања при Министарском савјету Русије, 2. април 1908. године цитирано по Б. Павићевићу, *Русија и анексиона криза у Босни 1908-1909*. Титоград 1984. стр. 205-206.

Осим тога, књаз је тражио и личну субвенцију ради помирења дугова и народних потреба. Ако би добили ту помоћ, књаз је рекао да би био спреман да уговором веже Црну Гору са Русијом.¹⁵

Начелник Генералштаба био је мишљења: ако се на Црну Гору може рачунати што се тиче политичких односа, са стратегијске тачке гледишта наоружано књажевство би веома користило као допуна руским војним снагама.

Начелник Генералштаба такође се сложио да Црној Гори треба дати војничку помоћ, јер, по оцјени Палицина, наоружано књажевство би веома користило као допуна руским војним снагама. Та војна снага не би могла бити велика, али би црногорска војска могла везати за себе 15. аустроугарски корпус, и са те тачке гледишта, треба имати у виду, наставио је Палицин, да би Црна Гора могла бити жариште устанка сусједних крајева Босне и Херцеговине. Иако није инстистирао на повећању новчаних субвенција, генерал Палицин је истакао разлоге који су говорили у прилог њеном доношењу. Посебно је нагласио да би та помоћ, осим у војном погледу, имала посебно морални значај за Црногорце, због књажевог доласка у Русију. Од књажевог пута у Русију много се очекивало, и за народ у Црној Гори било би од велике користи да осјети наклоност Русије која је посљедњих година била изостала. Мишљење војног агента на Цетињу, пуковника Потапова, било је слично, јер се и он залагао да не треба повећати војне субвенције, али треба обновити наоружање.¹⁶ Он је је указао на крајње слабо и примитивно наоружање, као и слабу санитарску службу. У читавој Црној Гори тада је била само једна болница са 36 кревета и само 8 доктора. Но, и поред свих тих разлога, Потапов није предложио да се субвенције с постојећих 331.000 повећају на милион рубаља, како су тражили Црногорци. Руски дипломатски представник на Цетињу, Максимов, говорећи о војној помоћи коју је Црна Гора добила од Италије (радило се о 52 топа), скренуо је пажњу на њен политички карактер. Нагласио је да је та помоћ добијена без знања Русије, тј. да има тајни карактер. С обзиром на карактер односа између Црне Горе и Русије, био је мишљења да Црна Гора без сагласности руског двора није имала право да од трећих држава прима поклоне ове врсте. Посљедњих година књажева политика према Русији, према оцјени Максимова, одликовала се „сигурношћу”. Због тога, Црној Гори је требало пружити помоћ за случај рата, али је материјално опремање црногорске војске требало условити гаранцијом да књажеве војне акције буду у сагласности с руском балканском политиком.

¹⁵ Исто, стр. 207.

¹⁶ Разлоге зашто су Потапов и Палицин били против тога да се повећају новчане субвенције Црној Гори треба тражити у извјештајима руског отправника послова на Цетињу, који је често упозоравао руску владу да се та средства не користе намјенски.

Максимов је такође упутио критике књазу у вези са начином његовог владања и обрачуна са политичким противницима. Његове поступке оцијенио је „терором”, а та је оцјена била образложена чињеницом да се неколико бивших министара налазило у затвору.¹⁷

И код осталих учесника Савјетовања, војног министра, министра финансија и других, преовладало је мишљење да треба продужити са пружањем војне помоћи Црној Гори. На крају је прихваћен став министра иностраних дјела-да помоћ не треба да има карактер мијешања у унутрашња питања Црне Горе, и да се од 1. јануара 1908. одобри лична субвенција књазу у износу од 80.000 рубаља. Што се тиче војне помоћи, ријешено је да се постојећи износ субвенције не мијења, али да се војска снабдије неопходним наоружањем.¹⁸

Ставови посебног савјетовања у вези са црногорским захтјевима прослијеђени су цару Николају II. Царско одобрење добијено је 25. априла / 8. маја 1908. Књаз Никола је из Петрограда, међутим, отпутовао 3. априла. Пошто током његовог боравка став руске владе прма његовим захтјевима није био утврђен, у Русији је у очекивању одобрења остао предсједник владе Црне Горе Лазар Мијушковић.¹⁹

Мијушковићу је, у образложењу одлуке владе, речено да одобрена помоћ књазу, као и помоћ за развој војних снага, представљају предуслов за економски напредак и очување независности Црне Горе. Русија, како је наглашено, није жељела никакве друге циљеве да постигне. Књажев предлог за закључење војне конвенције сматран је као сувишан, јер Русија не жели да се мијеша у унутрашње послове Књажевства. Што се тиче Јадранске жељезнице, изражена је сигурност да се помогне добијање одобрења од Порте за градњу пруге на дијелу њене територије правцем који споразумно одреде српска и црногорска влада. Скренута је пажња на потребу за одржавањем добрих односа Србије и Црне Горе.²⁰

Ускоро послје повратка из Русије, књаз Никола је изразио задовољство пријемом на који је наишао у Русији и да он у свему жели да задовољи Русију.²¹

Мисија књаза Николе у Петрограду 1908. била је од особите важности за Црну Гору. Новчана помоћ књазу, као и војне субвенције, биле су испла-

¹⁷ Записник са посебног савјетовања при Министарском савјету Русије, 2. април 1908. године, цитирано по: Б. Павићевић, нав. дјело, стр. 203.

¹⁸ Исто, стр. 210-212.

¹⁹ ДМЦ. АО. Приновљени рукописи, ф-И Извољски – штејну, С. Петербург 5. јул 1908. № 555.

²⁰ Р. Распоповић, нев. Дјело, стр. 448.

²¹ ДМЦ. АО. Приновљени рукописи, ф-И, депеша штејна – Извољском, 23. јун 1908. № 24.

ћене. У јулу 1909. године у Бар је упловио руски пароброд „Петербург” који је донио потребну војну опрему и наоружање за црногорску војску.²² Руски утицај у Црној Гори поново је повраћен.

Nada TOMOVIC

Summary

The defeat of Russia in the war against Japan (1905) and the inner political crisis caused by the revolution, were the main reasons which made the Montenegrin Prince turn away from its traditional protector and ask for support from the Austrian/Hungarian Empire and Italy.

The doubts regarding Russia's powers were very strong in Montenegro. In the period 1904/1907, Montenegro was economically and politically turned towards Austria.

At the beginning of 1908, the Vienna Office presented a programme of construction of railways in the Balkans, behind which lied the intention of political domination. This made Prince Nikola make a new political turning point and turn to Russia again. His visit to Petersburg (March 27 – April 3) had an aim of restoring the Russian influence in Montenegro. This visit was given great publicity not only in Cetinje, but also in Petersburg.

The mentioned visit resulted in a new political patronage of Russia and great financial and military help to Montenegro.

²² Помоћ у наоружању послана је Црној Гори још у току 1908. године, али је пароброд са наоружањем враћен непосредно испред барског пристаништа јер је Аустрија протестовала да Русија подстрекава Црну Гору на рат због анексије Босне и Херцеговине.

